

Recenzija

Branka Mraović
**Globalni novac:
Politička uvjetovanost
financijske transformacije**

Naklada SKD Prosvjeta, Zagreb, 2010, 336 str.

Prvi dio naslova uputio bi čitatelja, pogrešno, na pomisao da je ovdje riječ o ekonomskoj analizi, štoviše, o studiji koja spada u područje financijske znanosti. No drugi dio naslova – karakterističan podnaslov na koji su nas naučili američki autori (vidi: *Chicago Manual of Style* o naslovima akademskih knjiga) odmah nas vraća na pravi put, upućujući nas da se pod sintagmom “globalni novac” krije složen proces financijske transformacije svijeta, a ta je transformacija uvjetovana političkim fenomenima i razlozima. Autorica polazi od globalne krize koja je izazvana globaliziranjem novca kao društvenog i političkog odnosa, a ne pukog sredstva razmjene u ekonomskim procesima. Razmatrajući složeni međudnos ekonomije, politike i socijalnih implikacija toga međudnosa, autorica pristupa fenomenu onako kako je jedino moguće i znanstveno najproduktivnije: kroz interakciju faktora globalizacije, koji su, između ostaloga, proizveli i globalnu financijsku krizu 2008-2010. godine.

Knjiga, dakle, obrađuje fenomen globalnog novca u kontekstu fenomena globalizacije, a nastala je na temelju rezultata

autoričina istraživanja u okviru projekta “Globalizacija i hrvatske organizacije” što ga je vodila kao glavni istraživač od 2003. godine. No tek od 2008. godine autorica može konstatirati da su njezine hipoteze o globalizaciji novca kao dijelu općeg globalizacijskog procesa prošle test validnosti povijesne potvrde. A taj proces valja pomno istražiti jer on predstavlja, kao i svi prateći fenomeni globalizacije šansu, ali i potencijalnu opasnost ako se otme kontroli ne samo aktera financijske, dakle ekonomske politike, nego i *policy-maker*a (kreatora javnih politika, ali i kreatora politike uopće).

Pošto je krenula od pojave globalnog novca kao epifenomena globalizacije i putem istraživanja globalizacije kroz njezin aspekt globalne političke borbe za stjecanje kontrole nad novcem, autorica dolazi do saznanja da politička borba za kontrolu i uporabu globalnog novca utječe na transformaciju liberalnog kapitalizma u globalni kapitalizam špekulativnih tržišta, a supremacija financijskog kapitala nad realnom ekonomijom izaziva lančanu reakciju u kojoj loši efekti globalizacije počinju potirati njezine pozitivne učinke.

Na temelju uvida u kritičke recepcije najznačajnijih radova ne samo svjetskih ekonomista već i politologa i sociologa, kao i teoretičara organizacije, autorica dolazi do sagledavanja konzekvenci takvog procesa i do svijesti o potrebi da se nad globalnim financijskim poretom uspostavi globalna regulativna kontrola, pri čemu se transparentnost financijske informacije i postavljanje međunarodnih standarda kontrole novca pokazuju kao presudni čimbenici borbe protiv razornih učinaka svjetske financijske krize koja je eksplodi-

rala 2008. godine i iz koje svijet još nije izašao, a posebice ona društva koja se na ekonomskom i političkom planu nazivaju modernom sintagmom *failed states* – neuspješne države. Do 2008. godine “neuspješne države” bile su karakteristika trećeg svijeta: sada se, međutim, one sele i razmnožavaju u drugom i prvom svijetu. Tu spadaju i tranzicijske zemlje u akutnoj i permanentnoj krizi (spomenimo samo Bugarsku, Rumunjsku, sada Mađarsku i Hrvatsku) te zemlje skupine PIGS (Portugal, Irska, Grčka, Španjolska), zabrinjavajuće pripadnice jednog od dosada najstabilnijih tržišta – jedinstvenog europskog tržišta, štoviše, i eurozone.

Knjiga obuhvaća tri cjeline: prvi dio, pod naslovom “Političke borbe za novac” u tri poglavlja obrađuje aspekte razvoja globalnog novca, od početaka dizajniranja novca kroz novu institucionalnu mrežu globaliziranog svijeta i geopolitičku igru moći koja je dovela do novog monetarizma u globalnom kontekstu. Politička moć i akumulacija kapitala središnja su tema ove analize. Autorica se koristi interdisciplinarnim i transdisciplinarnim pristupom da bi analizirala razne faze ciklusa akumulacije, da bi identificirala “distinktni karakter političke moći” i utvrdila sistemski karakter obrazaca ponavljanja (kroz metodologiju primjene Kondratjevlevijevih, Braudelovih i Arrighijevih ciklusa) te da bi konačno došla do razotkrivanja dualnog oblika kapitalističke moći kroz moć novca i moć države. Ta se bifurkacija moći i suprotstavljanje tih dvaju oblika moći najbolje identificiraju na primjeru “dijalektičke borbe”, kako je naziva autorica, između špekulacije i socijalizacije u američkom financijskom sektoru.

U ovom dijelu knjige autorica kombinira povijesnu analizu metamorfoza kriza akumulacije kapitala, a kroz genealošku analizu sukcesivnih režima kapitalističke akumulacije analiziraju se socijalne sile što su dovele do nastanka svjetske kapitalističke ekonomije. Autorica se kritički referira na Braudelovo pojmovno određenje kapitalizma i na Arrighijevu periodizaciju sistemskih ciklusa akumulacije, a završava Tinkerovom analizom dijalektičke borbe između špekulacije i socijalizacije što se intenzivno vodi u američkom sektoru financija. U ovom dijelu čitatelju se pruža mogućnost da globalne procese promotri kroz naočale radikalne kritičke perspektive povezane, dodat ćemo, s kritikom svjetske krize neomarksističke provenijencije.

Načini na koje svijet financijskih *policy-makers* uz podršku vladine političke moći i poslovno-bankarskih agencija na svjetskoj razini utječe na investicije i poslovne cikluse imaju za posljedicu progresivno povećanje nejednakosti u najrazvijenijim zemljama. Ti procesi, konstatira autorica, ne samo da nisu u skladu s proklamiranim populističkim vrednotama zapadnih demokracija nego i ugrožavaju stabilnost svjetskog gospodarstva, zbog čega su sve opravdaniji zahtjevi da se kapital dovede pod društvenu kontrolu. To je i osnovna dilema Europske Unije u reagiranju na svjetsku krizu, no to je samo ovlaš dotaknuto u ovom djelu, a čini mi se da bi zaslužilo podrobnije ispitivanje.

Zapravo, za Branku Mraović pitanje regulacije novca i njegova discipliniranja da ne bi divljao tržištima i podjednako razarao gospodarstva razvijenih, ali i nerazvijenih zemalja s daleko većim, katastrofalnim sekundarnim posljedicama jest prvenstveno

pitanje političke moći, još točnije, *moći i nemoći* političke moći. Stoga autorica mora u predmet rasprave uključiti i institucionalnu krizu postmodernih demokracija, osamostaljivanje i sputavanje monetarnih vlasti u okviru postmodernih demokracija, dizajniranje novih mehanizama regulacije i političkih okvira kao i normativnih instrumenata za upravljanje središnjim bankama, što nas direktno vodi ključnom pitanju ograničenja fiskalne moći države. Uloga središnjih banaka raste i one preuzimaju na sebe političku moć koja može supstituirati institucionalne mehanizme države, što je vidljivo i na primjerima pojedinačnih slučajeva koje navodi autorica. A među nama – autorica ga spominje, ali po mojem mišljenju opet nedovoljno – karakterističan je slučaj Europske središnje banke koja je, u nedostatku prave supranacionalne države eurozone, preuzela znatne ovlasti od središnjih institucija Europske Unije, pretvarajući se u određenim trenucima u jačeg integracijskog agenta od samih klasičnih institucija političkog sustava EU-a.

Financijska globalizacija definitivno je pokrenula pitanje redistribucije između vlada i nedržavnih aktera. Jasna hijerarhija među pojedinim valutama ima na globalnoj razini, po mišljenju autorice, dvojake posljedice: prvo, ona potencira neravno-pravan odnos između lidera i sljedbenika u globalnoj cirkulaciji novca; drugo, globalne tržišne sile ignoriraju političke granice i predstavljaju ozbiljan izazov za monetarni suverenitet suvremenih vlada, a iz toga proizlazi da se otvara pitanje reformulacije koncepta suvremene države. Riječju, suvremena država ne može se nositi s izazovima globalizacije ako se teme-

ljito ne transformira. Mogli bismo dodati, ako se ne integrira u sustave višerazinskog upravljanja, što će reći ako ne zagazi jače u regionalnu integraciju koja se u mnogim slučajevima može pokazati kao brana negativnoj globalizaciji i filter za selekciju pozitivnijih učinaka globalizacije koji se šire metodom *spill-over* efekta.

U drugom dijelu knjige autorica prilazi fenomenu globalnog novca s aspekta suvremene sociološke teorije i teorije organizacije. U tom dijelu raspravlja se o virtualnoj moći novca u digitalnoj eri i o moći mreža u kontekstu mrežne logike informacijskog društva. Budući da je autorica pročelnica Katedre za organizacijsku teoriju i menadžment na Geodetskom fakultetu u Zagrebu, iako je politologinja po formaciji, tome pitanju pristupa naglašeno s aspekta organizacijske teorije. Stoga objašnjava konstitutivne principe modernih organizacija, postmodernu organizaciju i njegove političke implikacije, konstitutivne elemente konfiguracije globaliteta kao i čimbenike koji utječu na te fenomene.

Iz ovog dijela rasprave proizlazi njezin zaključak o mjestu novca u tehnologiji podjarmljivanja, pri čemu ona radikalno dekonstruira novac ne samo kao ekonomski, politički i socijalni odnos već i kao jezičnu strukturu, primjenjujući Derridaovu radikalno-demokratsku perspektivu. To je vodi k dekonstrukciji teorije hegemonijske stabilnosti i do propitivanja same ideologije slobodnog tržišta u njezinu radikalnu obliku apoteoze nesputanog tržišta bez ograničenja i regulacije, onako kako je upravo od razdoblja Ronalda Reagana i Margaret Thatcher zapadno društvo krenulo devolucijom države u korist nekog mitskog tržišta koje se iz svojevrsnog liberal-

nog Levijatana brzo pretvorilo u naličje, u tržišnog Behemota.

Iz toga proizlazi ne samo potreba za regulacijom na regionalnom i nacionalnom planu već i potreba za socijalnom kontrolom korporacijskog ponašanja. Tu se autorica zalaže za novi "društveni ugovor" u korporacijskom svijetu, polazeći od pitanja kako konceptualno odrediti menadžersku kontrolu i kontrolu nad menadžerima. Zaključci do kojih dolazi vrijedni su pažnje jer ona drži da društvena kontrola korporacijskog ponašanja u doba globalizacije postaje važan agens društvene promjene. Autorica ovdje nalazi spojnicu između globalne, makrosredine, i lokalne, mikrosredine. Prije svega, povećava se odgovornost menadžmenta, što izaziva promjenu u ponašanju organizacije, ne samo prema vanjskoj okolini u smislu njezine veće odgovornosti i odgovornosti prema (sada već internacionalnim) dioničarima nego i u njezinoj unutarnjoj strukturi, omogućujući zahtjeve za većim individualnim pravima zaposlenika kao odgovor na ovu tehnomenaždersku koncentraciju i monopolizaciju moći. Posljedično, društvena kontrola trebala bi ući u naš "psihološki prostor" kao nešto čime se procjenjuje kakav je socijalni učinak pojedine tvrtke, slično kao što se u računovodstvu procjenjuje njezin financijski učinak.

U globalnome gospodarstvu primjerena informacijska i komunikacijska struktura postaje jednako značajna kao i fizičko mjesto. Borbe za moć u okruženju informacijskih tehnologija ne proizlaze samo iz ekonomskog razvitka, nego i iz mogućnosti pristupa komunikacijskim kanalima. Centripetalni model produkcije zamijenjen je distribuiranim oblikom, što znači da trans-

nacionalne kompanije moraju donositi kompleksne lokacijske odluke za svaki dio svojeg proizvodnog lanca posebno. Koначno, u mrežnom društvu nova socijalna morfologija otvara prostor novom socijalnom djelovanju. Ono važno što izranja iz tih procesa jest globalna međuovisnost radne snage u informacijskome gospodarstvu, što pretpostavlja znatno veću sposobnost "radničkog pokreta" (ako se uopće o njemu može tako govoriti) da se prilagodi mrežnoj logici kao glavnom izvoru socijalne kohezije u globalnome kapitalizmu, što se vidi po tome da se i sindikati u svojim strategijama sve više koriste globalnim metodama. Da je autorica analizirala način mrežnog djelovanja i povezivanja radničkih interesa u Europskoj Uniji, mogla je još više argumentima poduprijeti taj svoj zaključak.

Prva dva dijela čine konzistentnu logičku i narativnu cjelinu. Na njih se nadovezuje treći dio, pod naslovom "Moć simboličke i lingvističke superstrukture" u kojem autorica razmatra novu etiku otvorene dijaloške razmjene kroz doprinos Mihaila Bahtina, što mi se čini tematski raznorodnom preokupacijom u odnosu na prethodno konzistentno razglabanje teme o moći novca u doba globalizacije. Tome su pridodana još tri poglavlja u kojima se autorica donekle vraća na stazu svojih glavnih preokupacija jer u njima raspravlja o krizi predstavljanja u doba znanja s pitanjima: kakav tip moći proizvodi diskurse istine, da bi opet u kontekstu svoje kritike globalizacije pojasnila da se ovdje radi o socijalnoj uvjetovanosti (i implikacijama) poslovnih informacija i napose o socijalnoj uvjetovanosti "računovodstvenog znaka". Pretposljednje poglavlje, pod naslo-

vom "Rat između označitelja i označenika u kapitalizmu novčanog menadžera" bavi se institucionalizacijom podjarmljenja u doba globaliteta, fetišom istine u računovodstvenom iskustvu, jezikom i rječnikom financijskog izvještavanja, jezikom korporacijskih lidera, socijalnom funkcijom riječi u mrežnoj morfologiji, što završava zalaganjem za nove modele komunikacije u *cyber-prostoru* koji bi mogli izbjeći mogućnost manipulacije s moći. Završno, deseto poglavlje opet se bavi socijalnim implikacijama informacija kao i etičkim pitanjima vezanim za konstrukciju znanja u tehničkoj okolini. No ovaj treći dio čini mi se i tematski različitim od globalnije razine rasprave u prvom i drugom dijelu, te držim da bi bilo bolje da je objavljen kao posebna rasprava, što opseg knjige (prvi i drugi dio sami obuhvaćaju 236 stranica, dok treći dio sadrži 95 stranica) omogućuje.

Možemo sa sigurnošću zaključiti da je riječ o originalnom djelu koje se odlikuje multidisciplinarnim pristupom i teorijskim pluralizmom, u kojem se autorica uspješno služi alatima kritičke teorije, teorije globalizacije, poststrukturalističke teorije, sociološke teorije, teorije organizacije i upravljanja kao i suvremene informatičke teorije, te da kao takva ova knjiga predstavlja značajan doprinos, između ostalog, i politološkom diskursu u nas. Nastala na temelju sustavnog istraživanja i poznavanja aktualne literature o pitanjima koja se obrađuju, njezini su zaključci relevantni i korespondiraju sa sličnim promišljanjima ove tematike u svijetu. U usporedbi s radovima svjetskih autora na ove teme (David Crowther, Giovanni Arrighi, Joseph Stiglitz, Paul Krugman, Jacques Derrida i dru-

gi) ovo je djelo originalno jer uzima u razmatranje i specifičnosti ove naše situacije, postkomunističku tranziciju i razne oblike manipulacije novcem kao epitomom moći. U komparativnoj perspektivi možemo još zasigurno reći da ova knjiga predstavlja vrijedno i originalno djelo jer kombinira različite optike i kutove gledanja na jedan fenomen koji se ne može razumjeti niti objasniti samo iz optike jedne znanstvene discipline.

Kao što je zaključio i David Crowther sa sveučilišta De Monfort (Velika Britanija), ova je knjiga nezaobilazna lektira za svakoga tko je zainteresiran za jedno od najkritičnijih pitanja današnjice, a to je globalna financijska kriza te problemi i nedoumice s djelovanjem tržišta koje je ta kriza razotkrila. "Mraović pokazuje dubinsko razumijevanje problema te nudi moguća rješenja", kaže Crowther. Sociolog Zvonimir Lerotić zaključuje pak da nam autorica daje mogućnost da otkrijemo veo tajne nad funkcioniranjem i financijskog i realnog kapitalizma i tako dođemo do razumijevanja problema u kojima se našla globalna, a pogotovo zapadna i europska ekonomija i politika. Tome možemo samo dodati da je ova knjiga vrijedna *food for thought* (hrana za razmišljanje), inspirativna i poticajna za promišljanje novog svijeta koji se pred nama pojavljuje na razvalinama starih ideologija i odnosa, a koji ne poznajemo dovoljno da bismo se znali obraniti od njegovih kontroverznih učinaka.

Damir Grubiša